

HAKASLAR VE TARİHLERİ

1. Giriş

Hakaslar, Güney Sibirya'da yaşayan en eski Türk halklarından. Hakasların iki bin yılı aşan tarihleri onların bir Kırgız grubu olduğunu göstermektedir. Bugünkü Tanrı Dağı Kırgızları da dahil bütün Kırgız Türklerinin bilinen ilk yurtları Yenisey Nehri civarıydı. Tanrı Dağı Kırgızlarının dünyaca ünlü büyük destanları Manas da bu tarihi hadiseden bahsetmektedir. Manas Destanı'nın anlattığına göre Tanrı Dağı Kırgızları Yenisey civarından bugünkü vatanlarına Manas Han önderliğinde göç etmişlerdir. Bu göçe katmayıp Yenisey civarında hayatını sürdüren Kırgız Türk toplulukları ise Yenisey Kırgızları olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. IX-X. yy. Çin kaynakları Kırgızlardan "Heges" ismiyle (Anon, 1993) veya diğer bazı kaynaklara göre ise "Kie-kia-se" adıyla (Orkun H.N., 1987) bahsediyorlardı. Sonraki yıllarda Tanrı Dağı Kırgız gruplarının Müslümanlaşması ve yaşanan bölgeler arasındaki mesafenin uzak olması Yenisey Kırgızlarının ayrı bir kimlik benimsemesini ve Hakas adını kabulleriyle sonuçlandı. Hakasların bu ismi kabul etmelerinde Rus istilasından sonra yaşanan süreçte etkisi büyük oldu. Ruslar bu bölgeleri istila edene kadar ve daha sonraki uzun yıllar Hakaslara, diğer Rus hakimiyetindeki Türk halklarında olduğu gibi "Tatar" demekteydiler.

Diğer yandan Ruslar tarafından yıkılan Hakas devletinin hanedanlığını ise "Hırgız Soyu" (Kırgız) sürdürmekteydi. Bölge halklarını tanıyan Rus Türkolojisi, Hakas Türklerini hem Kırgızlardan hem de Tatarlardan ayırt ederek bölgede Hakas kimliğinin yerleşmesini başarmıştır. Bütün Çarlık döneminde Hakaslar, Açın, Minusin veya Abakan Tatarları olarak adlandırılmıştır. 1718 yy. Rus kaynaklarında bölgeye "Kırgız Yeri" veya "Hongoroy" tabirleri kullanılmışlardır.

Bu ismi benimsemekle Hakaslarda hiç güçlük çekmemişlerdir çünkü iki bin yıldır Çin kaynaklarında bahsedilen bu adla bütün Kırgız Türk grubunun tarihinin asli sahibi olmak gibi bir his ve moral değerle süreci kolaylaştırmışlardır. Hakas adı ilk olarak Sovyetler Birliğinin kuruluş döneminde resmi olarak kabul edilmiştir.

Böylelikle M.Ö. II. yüzyıla kadar uzanan Hakas Türklerinin tarihinde Hakas adının oluşumunu üç önemli dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem Hun ve Kırgız devletleri dö-

Yrd. Doç.Dr.Yakup DELİÖMEROĞLU

Ahmet Yesevi Ün. Öğr. Üyesi

nedir ki bu dönemde Hakaslar Yenisey Kırgızları olarak isimlendiriliyorlardı (M.Ö. II. yy-M.S. XIII. yy.) Türkistan'ın en eski halklarından olan Yenisey Kırgızları yalnızca Hakasların kökenini oluşturmuş değildir. Onlar aynı zamanda bugünkü Kırgızistan Kırgızları veya diğer adıyla Tanrı Dağı Kırgızlarının da kökeninde önemli yer alırlar. İkinci dönemi ise Hooray Devleti (XIV-XVIII. yy.) oluşturur ki bu dönemde Hakasların diğer Türk halklarına göre kendilerine has özellikleri oluşmaya başlar. Üçüncü dönemi ise Rus istilasındaki dönemdir ve 18 yüzyılın ikinci yarısından başlayan yeni dönemin özellikle Sovyetler devri sürekli ve bilinçli yapılan propagandalarla Hakaslar, yeni bir kimlik etrafında toplanmıştır.

2. Hakasya' nın Coğrafi Durumu

Başkenti Abakan olan Hakasya Cumhuriyeti Yenisey Irmağının yukarı kesimindeki geniş Mimosin Havzasının batı yarısında yer alır. Yüz ölçümü 61.900 km²'dir. Yenisey Irmağının kollarından Abakan Irmağı bölgenin ortasından geçer. Irmak vadinin güneyinde Karagaş Dağında 2.930 m'ye kadar yükselen Batı Sayan Dağları bulunur. Kuzeydeki Abakan ile Alatau'un en yüksek noktası ise 2.178 m yüksekliğindeki Verni Zub'tur. Kapalı havzada kurak ve sert bir kara iklimi hakimdir. Bu nedenle alçak kesimler bozkırlarla kaplıdır. Dağlık kesimler çam, köknar ve ladin ormanlarıyla doludur. Geniş bozkırlar 1954'ten sonra tarıma açılmıştır (Ana Britanica, 1988).

3. Hakasların Nüfusu

Bugün Hakaslar çoğunluğu Hakasya Cumhuriyetinde olmak üzere 1989 sayımına göre 80.328 kişidirler. Bu nüfusun 62.875'i Hakasya'da yaşamaktadır (SCHWARTZ> 1991, V.32, n.4).

Tablo 1 Yıllara göre Hakas Nüfusu ve Artışı[^] CHWARTZ', v.32, n.4) (.000)

Bölge/yıl	1959	1970	1979
Hakasya	49	55	57
Rusya	56	65	69
Toplam	57	67	71

Hakasların %77.2'sinin Hakasya'da yaşamasına rağmen kendi cumhuriyetlerinde ekseriyeti sağlayamamakta, Hakasya nüfusunun ancak %11.9'unu oluşturabilmektedirler. Cumhuriyette yaşayanların %79.4'ünü Ruslar teşkil etmektedir.

Tablo 2 Hakasya Nüfusunun Etnik Oluşumu (DEVLET, 1993)

Topluluk	Nüfus(1979)	Nüfus(1989)	Oran %
Çevre	408 384	566 861	100 00
Rus	395 953	450 018	79 39
Hakas	57 281	62 875	11 09
Ukrain	10 308	13 222	2 33
Alman	11 130	11 229	1 98
Diğer	—	29 517	5 2

4. Hakas Grupları

4.1 Sagaylar

Minusinsk Eyaleti havzasının güney-batı köşesinde, Askıs ırmağından Abakan'ın üst mecrasına kadar uzanan sahada oturmaktadırlar. Bu duruma göre Koybal'lar dışında, bugünkü Abakan bozkırında yaşayan bütün Türk boyları aslen Abakan'ın öz halkından sayılırlar. Beltir'lerle diğer Altaylardan göç eden bazı Türk uruk ve boylarının ağızlarından türeme, ortaklaşa bir şive vücuda getirmişlerdir.

Sagaylar menşelerini ve yaşadıkları coğrafi çevreleri belirten, ondan fazla boya ayrılmaktadırlar. Bunların arasında dikkatimizi çeken Kırgız etnonimidir ki, bu Sagayların Kırgız soyundan da türemiş olduğunu göstermektedir. Sayıları 27.000'dir (CAFEROĞLU, 1988).

Sagaylar avcılık ve balıkçılıkla geçimlerini sağladılar. Kırgızlar ise daha çok devlet idaresi ve ticaretle uğraşırlardı (BUTANEV, 1995).

4.2 Beltirler

Ağızca Sagaylarla bir birlik teşkil eden Beltirler, aşağı yukarı Sagaylarla karışık oturmaktadırlar. Beltirler kürk hayvan avcılığı ile balıkçılıkla geçinirlerdi.

Çeşitli soylara ayrılırlar. İçlerinde Altay Türklerinden olduklarını belirtenler de vardır. Yerleşik hayat sürmektedirler. Sayılan 12.000'in üstündedir (CAFEROĞLU).

4.3 Kaçlar (Kaçınler, Haas, Haos)

Abakan vadisinde oturmaktadırlar. Çat ve Çolım civarında oturan boylarla bir grup teşkil ederler. Vaktiyle Yenisey'in bir dalı olan Kas ırmağı boyunda oturmuş olduklarından kendilerine Kaas kabile adını vermişlerdir. Gerçekten de daha XVII. yy. sonlarına doğru, İrtiş havzasındaki bazı Türk boyları, sırf buraları iskan etmeye kalkışan Rusların baskısı ile, Tomsk şehrinin kuzeyin-

deki Yenisey ırmağına doğru sıkıştırılmış ve sürülmüşlerdir. Bu yüzden bunların mühim bir kısmı, Krasnoyarsk'tan epeyce uzak olmak üzere, Kaç nehri kıyılarında yerleşmeye mecbur olmuşlardır. Kırgızlar, Abakan vadisinden çekilince, bu Türk boyları Yukarı Yenisey'den güneye doğru inmişlerdir. Fakat esas Türk kitlesi Abakanla Askıs'ın kuzeyindeki Yüs arasında kalmışlardır. İşte bu Türk topluluğundan türemiş olanlar, kendilerine Kaas adını vermişlerdir.

Kaçlar, vaktiyle aynı adı taşıyan ırmak havzasında yaşarken, yapılarında mühim yer almış olan Ara Türkleri ile birleşmişlerdir. Soyları arasında Kırgız ve Tubalar da bulunmaktadır. Çin topraklarında yaşayan Maturlar da kendilerine Tuba kavim adını vermiş olduklarından, Kaçlarla karışan Tubaların, bunlardan bir bölüm olduğu zannedilmektedir. Bununla beraber Kaçlar öz Türklerden sayılmaktadırlar. Kaçınlar 1917 devriminden önce sığır, koyun ve at yetiştiren yarı göçebe bir halktı. Kaç ağızı Sagaylarınkine yakındır. Sayıları 20.000'in üstündedir (CAFEROĞLU).

4.4 Koyballar (Hayballar)

Kendilerine Tuba adını takmışlardır. Oturdıkları saha Ute ırmağı boyu ile Abakan'ın sağ kıyısıdır. Karagas ve Koybal Türk boylan 13 soya ayrılmaktadırlar. Taşdıkları adların mahiyet ve yapısına bakılacak olursa, içlerine Yenisey-Ostvakları ile Samovedler de karışmıştır. Şiveleri Sagay ve Kaçın ağızları karışmasından türemiştir. Zaten kendileri de Kaçın ve Sagaylar içerisinde erimiş gibidirler. Koyballar, Kaçın grupları arasında kaybolmuş yalnızca Bey ili Koybal köyünde kendi diyalektlerini korumuşlardır. Bunlarla beraber 2000'e yakın olmak üzere mevcudiyetlerini muhafaza etmişlerdir (CAFEROĞLU).

4.5 Kızillar

Bu küçük Türk boyu Yüs bozkırındaki Ak ve Kara Yüs ormanları boylarında oturmaktadırlar. Yerleşik köylerde barınan Kızillar ise hem hayvancılık yapar hem de ziraatla uğraşırlardı.

Kaç Türklerinin komşularındandırlar. Kırgız, Teleut ve hatta Yenisey-Ostyakları karmasından türedikleri iddia edilmektedir. Sayılan 20.000 kadardır. Konuştukları ağız Hakas Türkçesinin

dördüncü dalı olup, Sagaylarınkinden ayrılmaktadır. Kaçlarınkine yakındır (CAFEROĞLU).

4.6 Kamasinler

1863 yılında Karagaslar arasında incelemeler yapan W.Radloff, Kan ırmağı yöresindeki Karagasların beslemekte oldukları Ren geyiklerinin, ağır kayıplara uğraması üzerine, Biryuza'nın çıkış havzasına göç ettiklerini öğrenmiş ve doğruca bu sahaya yönelmiştir. Fakat bu sefer burada yani Krasnoyarsk eyaletinin (Kızıyar) Man ve Kan ırmaklarının üst kıyılarında, Kamasin köylerine rastlamıştır. Bunun üzerine Radloff, bunların Orman-Kamasin Teri olduklarını ve kendilerine "Kangbaşı" yahut "Kanmajı" dediklerini tespit etmiştir. Hakas Cumhuriyeti sınırlarına dahil olmayan Kamasin diyalekti, sırf nüfus azlığı dolayısıyla, gereken önemi taşımamaktadır. Diyalektleri Kaçlarınkine daha yakındır (CAFEROĞLU; RADLOFF, 1955).

Hakas Türkçesi Ağızca Uygur-Oğuz şive grubuna girmekle beraber, fonetik ve gramer hususiyetleri bakımından diğer Türk boylarından ayrılmaktadırlar.

Tayga ormanının Matur ve Üst Taştıp çayırları vadisinde yaşayan Hakasların bir kısmı Şor Türklerinin şivesiyle konuşurlar. Bunlar kendilerini Sagay olarak adlandırmakta ise de diğer Sagaylar onlara "Çıstanas" (Taysaaslan) demektedir (CAFEROĞLU).

5. Hakas Tarihi

5.1 İlk Bilgiler

Hakasların çok eskilere uzanan tarihlerinde MÖ. II. yy.'da Hun idaresine girdikleri bilinmektedir. Diğer Güney Sibirya Türkleri gibi Hakasların da yazı tarihi bu dönemde başlar. Hakaslar yazıyı Hun devleti idaresinde öğrenmişlerdir (BUTANEV, 1990).

Bu budun Göktürk devrinde ve sonraki zamanlarda, başlıca Abakan bozkırında yaşamakta idi. Hükümdarlarının Kağan unvanı taşınması onların bu esnada kuvvetli bir topluluk olduklarını göstermektedir. Bundan dolayı ne Göktürkler ne de Uygurlar Kırgızların siyasi varlıklarına son veremediler. Buna karşılık Kırgızların 840 yılında aşağı inerek Uygur Devletini yıkmak ve Orhun bölgesini fethetmek başarısını gösterdiklerini biliyoruz (SÜMER, 1992).

Kırgızların, Göktürklerle mücadeleleri İltiş Kağanın oğlu Kapgan Kağan döneminde oldu. Kapgan Kağan Türk tarihinin en büyük fatihlerindendi (KAFESOĞLU, 1992). Kapgan Kağan Çin üzerindeki seferini tamamladıktan sonra Yenisey boylarında oturan Kırgızların üzerine yürüdü. Mevsim kış, yol uzun ve meşakkatli idi fakat bu sefere zaruret vardı. Tonyukuk Kitabelerinde anlatıldığına göre " (Kuvvetli Kırgız Kağanı) Çin ve On-ok kağanları ile anlaşış, Altun Ormanında (Altaylarda) toplanalım, ordularımızı birleştirelim Göktürk Kağanına saldıralım, yoksa Kağan cesur ve ayducusu (danışmanı) bilge olduğundan o bizi mahveder demişler." Kapgan ile Tonyukuk idaresindeki Göktürk Ordusu "kar sökerek ağaç dallarına tutunarak, bazan atları yedeğe alarak" yolsuz vadiden köpgen dağlarını aştı. Yeniseyin kaynağına yakın yerlerde Ani nehri boylarında Kırgız ları bastı. Hanı telef olan Kırgız ülkesi teslim alındı(697) (KAFESOĞLU).

Tarihi Türk ülkesi Ötüken'de Göktürk Devleti 745 yılında yıkıldığında yerine Uygur Hakanlığı kuruldu. Abakan'da yaşayan Kırgızlar bu devlet içinde her zaman tehlike kaynağı idi. Uygur Hakanlığı ile Kırgız Kağanlığı iki kez savaştılar. İlki 758 yılında Uygur Hakanı İl İtmiş Kağan döneminde (SÜMER) ikincisi ise Alp Kutluk Bilge Kağan (779-789) dönemindeki savaşlarda Kırgızlar yenildiler (KAFESOĞLU). Böylelikle Göktürk ve Uygur Devletlerinin idaresine alındılar. Daha sonra Kırgızlar, 840 yılında şiddetli bir hücum başlatarak Uygur Devletini yıktılar ve Ötüken'de kendi devletlerini kurdular. Ancak orada fazla kalamadılar. 920 yılında bütün Moğolistan'ı ele geçiren K'i-tanlar Kırgızları Ötüken bölgesinden çıkarıp eski yurtlarına sürdüler (KAFESOĞLU), bazıları ise batıya göç ettiler (SÜMER). K'i-tanlar ve devamları olan Kara-Hitaylar Yenisey havalisine kadar sokulmadılar. Daha sonra Cengiz Han 1207 yılında Kırgızları kendine bağladı. Böylece Kırgızlar Cengiz Han'a itaat eden ilk Türk boyu oldular. 1217 yılında Moğollara karşı başlayan direnmeden bir yıl sonra Cengiz Han'ın oğlu Coçi, Yenisey Nehrini buz üzerinden geçerek Kırgız Kağanlığına tamamen son verdi. Tolui ulusunun topraklarına dahil edilen Yenisey boylarında Kırgızlar bundan sonra birer reis tarafından idare edilen iki kısım olarak yaşamaya devam ettiler.

Kırgız kavminin Uygur Hakanlığını yıkarak işgal ettiği Ötüken'de tutunamayıp, buranın Moğol K'i-tanlara geçmesine ve tam idrak ve intibak edemedikleri "Orhun kültürünün" ortadan kalkmasına sebep olmak, dolayısıyla eski Türk Hakanlar yurdunu , bir daha geri gelmemek üzere Moğollara geçirmek suretiyle Türk tarihinde menfi bir rol oynamışlardır (KAFESOĞLU).

İslam Türkistan'da yayılmaya başladığı LX-X. asırlarda Kırgızlar Yenisey boylarındaki yaşantılarını sürdürüyorlardı. İslamı kabul etmiş Türklerle ilişkileri ticaret vesilesiyle oluyordu. Maveraün-nehirden iki yılda bir Yenisey boylarına kervan gelir, dokuma mamülleri başta olmak üzere birçok ticaret malı getirir, değerli kürkler, misk ve özellikle ok yapmakta kullanılan bazı ağaçlar satın alarak dönerdi. Hududu'l-alem'e göre (yazılışı 982) Kırgız Hakanı Kemicikeş denilen şehirde otururdu. Bundan başka Kırgızların şehirleri yoktu. Ölülerini yakan tek Türk kavmi onlardı (SÜMER).

Kırgızların mühim ekseriyeti Yenisey boylarından ayrılarak şimdi Kırgızistan denilen Türkistan'daki yurtlarına XIII. asırda Karmuk Moğolları tarafından getirilmişlerdir (SÜMER). Manas Destanında ise bu büyük göçün Kırgızların büyük kahramanı Manas Han öncülüğünde yapıldığından bahsedilmektedir.

İkinci ve daha az nüfuslu Kırgız grubu ise Yenisey boylarında kalarak yaşantısını Hangoray Devletiyle (reisliğiyle) sürdürdüler.

Moğol istilasından sonra XIV. yy. da kurulan Hangoray (veya Hooray) Reisliği ise Rus istilasına kadar varlığını sürdürmüştür. Bugün Hakasya tabir ettiğimiz bölgede kurulan bu devletin topraklarına "Kırgız Yeri" veya "Kırgız Toprağı" ifadeleri kullanılması elbette önemle belirtilmelidir. XVII. yy.'da Hakasya'yı istilaya gelen Rus askerleri bile bölgeye "Kırgız Toprağı" diyorlardı. Yenisey Kırgızlarından kök alan Hongoray Devletinde o dönemki adlarıyla dört Türk halk grubu yaşamaktaydı. Bunlar Altısar, Isan, Altın ve Tubin halkları veya oymaklarıydı (BUTANEV).

5.2 Rusların "Kırgız Toprağı"nu (Hakasya'yı) işgali

Kazan Hanlığı'nın 1552'de yıkılmasıyla Türk Dünyasının serhattı düşmüş ve Rus yayılması doğu, güney, güney batı bütün yönlerden Türk ülkelerine doğru devam etmiştir. Rus işgali 1582-

1585 yılları arasında üç yıl süren savaştan sonra Sibir Hanlığı yıkılmış ve Rus orduları Hakasya sınırına dayanmışlardır (KURAT, 1993).

Rusların "Kırgız Toprakları" dedikleri Tom ve Çalım nehirlerinin kenarında Hooray Hakas Devleti bulunuyordu. Ülkenin batı sınırları Ob, Çalım, Kondum, Mrass ve Biy nehirlerinden geçmekte idi. Hatta 1604 yılında Tansk şehrinin kurulmasına kadar daha batıdaki beyliklerden de vergi toplamaktaydılar. Ruslar bu ülkeyi kendi topraklarına katmak için 120 yıl uğraştılar (KZLASOV, 1994).

Ruslar ülkeyi kolayca işgal edemeyeceklerini anlayınca adım adım çevresini kuşatmaya başladılar. Önce Hakasya'nın kuzey sınırı kale zinciriyle tutuldu. Ruslar yeni kurdukları kaleleri özellikle az nüfuslu direnme gücü zayıf sınır bölgelerine kuruyor ve çevredeki halk çara vergi ödemeyi kabul edince Hakas devletinden kopmuş oluyordu. Ruslar ise onlara güvenliklerini temin edecekleri sözünü veriyorlardı. Bu süreçte 1602 yılında Keiskiy Kalesi, 1604'de Tomsk kalesi, 1618 de Makovskiy, 1619'da Yeniseyskiy, 1621'de Meletskiy, 1628'de Bratsk ve Ribenskiy Kaleleri, 1636'da Kanskiy, 1646'da Adinskiy Kalesi inşa edildi (KZLASOV).

Bu kaleler inşa edildikten sonra Ruslar yavaş yavaş asıl Hakas topraklarına tecavüz etmeye başladılar. Orta Yenisinden bir kale yaptırmaya karar verdiler. Bu bölge Hakas Hanına bağlı Izır beyliğinin topraklarıydı.

Ruslar Sibirya'da yayılırken "Kırbaç ve tatl" emperyalist siyasetlerini takip ediyorlardı. Sibirya'nın Rus işgalini inceleyen tarihçi Bahruşin şöyle demektedir; "Rusya'nın temel amacı vergiydi. Kürk hayvanlarını Çarın hazinesine doldurmak için tüm yollar meşruydü" (KZLASOV).

Krosnoyarks Kalesinin temelini atan Rus Andrey Dubenskiy'e Çar tarafından verilen emir ise şöyleydi: "Yeni işgal edilen topraklardan vergi alınacak. Onlara isyan etmemeleri için and içirmek gerekir hatta bazılarını devlet maaşı bağlanabilir. Bazılarını da yedirmek içirmek gerekir. Eğer kale inşaatlarına izin vermezlerse o zaman onlarla savaşıyoruz".

Andrey Dubenskiy askerleriyle Tülki topraklarına geldiğinde O'nu Taty ve Obitay beyleri karşılayarak misafir ettiler. Daha sonra ormanlardan ağaç kesmeleri için yardımcı da oldular. Andrey onlara ticaret şehri kuracaklarını söyle-

mişti. Ne zaman ki Beyler ticaret şehri değil Rusların Askeri kale kurduklarını anladılar savaşlar başlamış oldu. 1628'de bu savaşlar Ruslar ile Hakasların, Kırgız topraklarındaki ilk savaşlarıydı (BUTANAEV).

Bahruşin, "Yerli halktan kürkleri sadece silah zoruyla alabiliyorlardı. Bu vergi değil tam bir silahlı soygunu andırmaktaydı" diye yazmaktadır (KZLASOV).

Krosnoyarks ve Tomsk kalelerinin komutanları daha güneyde, Hakas topraklarında kaleler inşa etmek istedilerse de uzun süre bunu başaramadılar. 1638 yılında Tuba nehri kenarında kale kurmaya teşebbüs ettiler ancak Hakaslar ile yapılan muharebede yenilince geri çekilmek zorunda kaldılar. 1642 yılında Açinskiy kalesini kurdular ise de birkaç yıl sonra bu kale Hakaslar tarafından yakıldı (KZLASOV).

1675 yılında Krosnoyarsk'dan 200 km. güneyde Karagulskiy kalesi yapıldı. Aynı yıl Abakan nehrinin üzerinde Karagaş adasında Abakanskiy kalesi yapılmış ise de üç yıl sonra bu kale de yakıldı (KZLASOV).

Hakasya'nın Kuzey-batısında gümüş madeni yatakları bulununca, Kaştak nehri kıyısında kale inşa edilmeye başlandı ki bu kaleden sonra 1718'e kadar sürecek Hakas-Rus savaşları başlamış oldu.

1718'de Sayan kalesi tamamlandığında Hakasya tamamen kuşatılmış oldu. Sayan Kalesi Yenisey Nehrinin Hakas topraklarına döküldüğü yerde kurulmuştu. Bu nehir Hakas halkının Tuva ve Moğolistan'la ilişkisini temin ediyordu. Yazın nehir yatağı takip ediliyor kışın ise buz tutan nehir ulaşımına çok elverişli oluyordu. Hakasya'nın bu son dış irtibatı da kesildiğinde Hakaslar Ruslara teslim olmak zorunda kaldılar (KZLASOV).

Hakasya'nın işgalinde diğer Sibirya, Kafkas ve Kırım Türk ülkelerinin çoğunda olduğu gibi gerçek Ruslardan önce gelenler Rus Kazaklarıydı. Biz burada Kazak sözünün Türk Kazaklarla karıştırılma ihtimalinden dolayı Rus tabirini kullandık. Metinde anlatılan Hakasya işgalindeki Ruslar "Rus Kazakları" dır. Ruslarla ilk temasları Kazaklar aracılığı ile olduğu için Kırım Tatarları da, Hakaslarda Ruslara biraz da aşağılama anlamı bulunan Kazak tabirini kullanırlar. Hakasça söyleyişle "Urus" adı ancak resmî anlatımlarda kullanılır.

Rus Kazakları Hakasya'nın düşmesinden sonra da kürk hayvanı avcıları, tüccarlar, köylüler

ve sürgün grupları olarak değişik sebeplerle Hakas topraklarına göç etmeyi sürdürdüler. Yeni gelenler köyler kurarak yerleşmeye devam ediyorlardı.

Hakaslar bu dönemde "vergi ödeyen" halklardan sayılıyordu. 1792 yılında 8188 hanenin vergi ödediği anlaşılıyor. Buna göre Hakasların bu dönemdeki nüfusları 40.000 kişi civarındaydı. 200 yıl öncesine ait olan bu nüfus hiç küçümsenmeyecek bir potansiyeli ifade ediyordu. Ancak Ruslaştırma ve onunla paralel giden Hıristiyanlaştırma faaliyetleri sonunda Hakas nüfusu sürekli erimiş iki yüz yılda ancak iki kat artış gösterebilmiştir (BUTANAEV).

5.3 Asimilasyon gayretleri

Ruslaştırma çalışmaları özellikle XVIII-XIX. yy.'da hız kazanmıştır. Hıristiyanlığı kabul eden Hakaslar kendi toplumlarından dışlanıyorlardı. Onlar Rus köylerine göç etmek zorundaydılar Bu arada Hıristiyan olan Hakaslar, vergiden muaf tutuluyor, pek çoğuna devlet memuriyeti veriliyor, Hıristiyan dinini kabul etmeleriyle birlikte Rus kıyafetleri papaz tarafından hediye ediliyordu. Böylelikle Hıristiyan olan Hakaslar aynı zamanda Rus da olmuş sayılıyorlar, dinini değiştirse de milliyetini koruyarak bir Hıristiyan Hakas grubunun oluşmasına da müsaade edilmiyordu (KZLASOV).

1883 yılında Ust-Çul bölgesinden geçen araştırmacı D. A. Kecmests şöyle yazmaktadır; "Burada oturanlara "carım kazakter" denilmektedir. Bunun anlamı "yarım Kazaklar" dır. Çünkü onlar bu isme layıktırlar. Hakaslara çok benzerler. Simaları, çıkık elmacık kemikli, esmer tenli, siyah gözleriyle birer Hakas'tırlar. Buradaki tüm nüfus iki dili de rahatça konuşmaktadır (KZLASOV). Ovadaki "Minusin Tatarları" (Hakaslar) ise Rus dilini bildikleri hâlde Rusça konuşmamaktadırlar. Çünkü Rusça konuşmak aşağılayıcı bir hâldir. Bu kural her yerde geçerlidir. Hatta Rus kadınıyla evli bir Hakasa rastladım. Kadın benim söylediklerimi kocasına tercüme etti fakat benimle tek kelime Rusça konuşmadılar" (KZLASOV).

Hakaslar üzerindeki Rus baskısı çarlık döneminde olduğu gibi, hatta daha da artarak Sovyet döneminde de devam etti. Sovyet döneminde Hıristiyanlaştırmanın yerini ateistleştirme ve enternasyonalizm almıştı. Bu dönemde de insanlar dillerinden ve kültürlerinden uzaklaştırılmış, Rus olmadıkları için utanç duymaları yönündeki pro-

pagandalar en iyi metotlarla uygulanmıştır (BUTANAEV)

5.4 Sovyet Dönemi

Sovyet Dönemi baskıları, Bolşeviklerin daha önceki yıllara göre kendilerini daha "sağlam" hissetmeye başladıkları, pek çok isyan ve bağımsızlık hareketini bastırdıkları 1930'lu yıllarda başladı.

"Sınıf mücadelesi olarak" ve kolhozlaştırma sürecinde Hakas köylerinin en çalışkan insanları yok edildiler. Kolhozlaştırmaya karşı çıkanlar devlet düşmanları ilan edilerek tüm aileleriyle birlikte sürgün edildiler.

Bu uygulamalar resmi olarak 30 Ocak 1930 yılında Politbüro kararı ile başlatıldı. Baskı ve sürgünler zengin köylülerden, orta halli insanlara sıçrayacaktı. Bu operasyonların planlan en ince ayrıntılarına kadar hazırlanmıştı. Kimden ne alınacak, hayatlarını sürdürmeleri için ne kadar buğday bırakılacak, çalışma kamplarında ödemeler nasıl yapılacak vb. 12 Şubat 1930 günü Sibiry İcra Komitesi'nin kararıyla tüm hayvanlara, evlere, malzemelere, dükkanlara ve mahsule el kondu. Sürgüne gönderilenlerin yanlarına yalnızca bir miktar yiyecek ve aile başına 500 Ruble para almalarına izin veriliyordu. Komitenin bu gizli kararıyla 25 Şubat tarihine kadar Sibiry da 35.000 Hakasya'da ise 354 aile sürgüne gönderildi. 354 ailenin illere göre dağılımı ise şöyleydi: Askiz 70, Bograd 90, Taaştıp 60, Çarkov 70, Çebak 64, Sibiry'a'da plan % 53.4 başarı ile gerçekleşti. Hakasya'da başarı oranı ise %100'dü. Hakasya'da sürgüne gönderilen 354 ailenin fertleri 1960 kişiyi buluyordu ki bu rakam Hakaslar gibi sayısı az bir halk için önemli bir orandı. Böylelikle toplumun beyni ve müteşebbis gücü yok edilmiş oluyordu (ABDİN, 1994).

Bütün Türk ülkelerinde olduğu gibi "Turancı, milliyetçi" suçlamaları da Hakasya'da baskıların en önemlilerini oluşturuyordu. 1934 yılında Sibiry Bölgesi KGB'si Hakas aydınları arasında devrime karşı gelen ve Tuva, Altay, Şor ve Hakas halklarını birleştirerek bağımsız devlet kurmak isteyen üye sayısı 300'ü bulan bir teşkilat ortaya çıkardı. Teşkilatın Tuva, Altay ve Şor halkları arasında ve Leningrad ve İrkutsk'ta okuyan öğrenciler içinde de temsilcileri vardı. Teşkilat üyeleri Turancılıkla suçlanarak ağır cezalara çarptırıldılar.

Hakasya KGB Başkanı Hmarrin bir nutkunda şunları söyleyecekti: "Bölgemizde milliyetçi ve Troçkist teşkilatlar vardır. Bunların arasında devlet ve parti üst düzey idarecileri de bulunuyor. Bunlar halk düşmanlarıdır. Bunların amacı Tuva, Altay ve Şor halklarıyla burjuva devleti kurmaktır" (ABDİN).

1934 yılında ortaya çıkarılan Turancı teşkilatın soruşturmaları ondan sonraki yıllarda da sürdürülmüş 1937 yılına gelindiğinde onbinlerce Hakas yargılanmıştı. Üç yıl boyunca süren operasyonlarda milliyetçilerin Komünist parti ve devlet üst düzey görevlilerin de arasına girdikleri ortaya çıkmıştır. 1937 yılı Hakasya Komünist Partisi Kongresinde 3 vilayet Başkanı, 6 icra Komitesi üyesi, 15 ilçe parti başkanı, 19 fabrika müdürü, 5 gazeteci, 8 hakimin de içinde yer aldığı 1000'den fazla kişi milliyetçi oldukları gerekçesiyle tutuklanmıştı. Tutuklanana çok ağır cezalar veriliyordu. Örneğin Hakasya'da yalnızca 27 Kasım 1937 günü, yani bir gün içinde 137 kişi yargılanmış ve bunların 107'si idam edilmiş, kalanları 10 yıl ağır hapisle cezalandırılmışlardı (ABDİN).

Bu örnekler durumu anlatabilmek için yeterlidir sanırım. Ancak Hakasya'da toplam kaç kişi yargılandı? Bunun kesin bir cevabı hâlâ yoktur. Fakat Hakasya'da Sovyet baskılarından zarar görmeyen aile yok gibidir. Sene 1990'dan 1994'e kadar daha önce hüküm giymiş 3.000 kişi, Moskova mahkemeleri tarafından haksız yere hüküm giydikleri kabul edilerek tazminat aldılar. Kolhozlaştırma süresinde Hakasya'da toplam 2000 aile sürgüne gönderildi. Bu yaklaşık 10.000 kişi demektir (ABDİN).

Sürgün edilenlerin Hakasların yerine sürgün edilen Almanlar, Kalmuklar, Çeçenler, İnguşlar, Polonyalılar ve Rus Kazaklar gelip yerleştiler. Bu baskı ve yok ediş tarihi Türk yurdu Hakasya'da Hakasları bugün % 11 oranına indirdi.

Hakasya Sovyetler Birliği döneminde 1930 yılında Özerk Bölge statüsüne kavuşturuldu. 3 Haziran 1991 günü ise Rusya Yüksek Meclisi'nin kararıyla Özerk Bölge sınırları içinde Hakas Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Hakas Cumhuriyeti'nin kuruluşunda liderliğini Aleksandr Kostikov'un yaptığı TUN (ÖNCÜ) Hareketinin büyük katkıları oldu.

KAYNAKLAR

ABDİN, N.S.
1994	Repressii v Hakasii v 20-50 gg., (Prablem sohran-eniya prirod i kulturno-istoričeskogo haslediya Hakasii), Abakan,.	KZLASOV, L.P.
1994.	Istoriya, Etnografiya, Filologiya, Hakas i Kazaki Straniša İstorii Yuçnoy Sibiri. (Prablem Sohran-eniya Prirod i Kulturno-İstoričeskogo haslediya Hakasii), Abakan.
ANON
1993	Kırgızistan Ülke Raporu , Ankara	ORKUNH.N.
1987	Eski Türk Yazıtları , Ankara
BUTANAEV, V.Y.
1990.	Etničeskaya istoriya Hakasov 17-19 y.y. Materiyalı k serii "Narod Sovetckooogo Soyuzu" :Hakas.	RADLOFF, W.
1955.	Sibirya'dan, Çev.A. Temir Ankara.
1995	Hakas, Moskova.	SCHWARTZL
1991	USSR Nationality Redistribution By Republic, 1979-1989: From Published Results Of The 1989 All-Union Census. Soviet Geography Vol. 32, No.4.
CAFEROĞLU, A.
1988	Türk Kavimleri, İstanbul,.	SÜMER, F.
1992	Oğuzlar Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları. İstanbul.
DEVLET, N.
1993	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İst.	1988	AnaBritannica Ansiklopedisi, İstanbul.
KAFESOĞLU, İ.
1992	Asya Türk Devletleri, (Türk Dünyası El Kitabı), Ankara.		
KURAT, A.N.
1993	Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Ank.		